

מקדש הזמנים

ליקוטים חשובים בעניני הזמנים, מחז"ל וזקני הדורות ז"ל

הגדה של פסח

למדבר, שמא מוצא הוא שם שלוח כשם שהיה מוצא בפלטיין וכו', ואתם הייתם עבדים למצרים והוצאתי אתכם משם, הרבצתי אתכם בסיגמטין (פי' מטות מכובדות (מתנות כהונה)), שנאמר (שמות י"ג י"ח) "ויסב אלקים את העם דרך המדבר", מהו "ויסב"? שהרביצם כדרכי המלכים רבוצין על מטותיהם. עכ"ד.]

בנים למקום: להתנהג כבן מלך, שכן אנו בנים למקום ברוך הוא שהוציאנו ממצרים אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, כדי להזכיר גאולה שגאל אותנו הקב"ה מעבדות לחירות. משל לבן מלך שהלך למדינת הים, ונתארח אצל בעל הבית אחד. לימים החזיק בו אותו האיש, אמר לו "עבדי אתה" והתחיל לשעבד בו בפרך. כששמע המלך בדבר, לבש נקמה ונפרע מאותו האיש, והוציא את בנו משם והמליכו וקשר לו כתר, וקבע לו יום גינוסא, ואמר לו "הוי זהיר שבכל שנה ביום זה הוי קושר כתר, כדי שידעו הכל שאתה בן מלך ואין אתה עבד". כך ישראל כן, צריך להסב דרך חירות להזכיר גבורותיו של בוראינו. (הרוקח ז"ל - דרשה לפסח עמ' ק"ב).

הקערה

זרוע וביצה: זכר לפסח וזכר לחגיגה

מביאין ב' תבשילין, א' זכר לפסח וא' זכר לחגיגה, ונהגו בבשר וביצה. [וכל שכן אם רוצה לעשות שני מיני בשר, אחד צלי ואחד מבושל - זכר לפסח וחגיגה, דשפיר דמי, אלא דאף בביצה יצא בזה. (משנה ברורה ס"ק כ"ג).]

ואמרין בירושלמי שהמנהג לקחת זרוע וביצה (ביעא), כלומר: בעה רחמנא למפרק יתנא בדרעא מרממא (פי' רצה הקב"ה לגאול אותנו בזרוע נטויה). (כלבו סימן נ'). ויש שכתבו שלוקחים ביצה (שהוא מאכל אבלים) משום דעושים אנו זכר לאבילות בית המקדש - שאין אנו יכולין להקריב קרבן פסח. (משנה ברורה ס"ט). ובמזמור וקציצה (שם) כתב: מה שעושים עכשיו יותר זכר לאבלות זה משאר ימים טובים, אדרבה ביום טוב זה שצריך להראות בו הידור לא היה לנו לערבב השמחה, היינו טעמא, לפי שבניסין עתידין ליגאל (ר"ה יא) - בפסח, כימי צאתנו ממצרים, ובפסח יבנה בית המקדש, בזמן גאולה ראשונה, [ולכן] ראוי לעשות זכרון אבלות, שעדיין לא נבנה בימינו ובזמן הזה. וכן קביעות יום ט' באב שוה לראשון דפסח בימי השבוע (עי' איכה רבה - פתיחה י"ח) לזכר זה. עכ"ל].

והבשר נהגו שיהיה זרוע (רמז ל"בזרוע נטויה" שהראה הקב"ה במצרים. ומי שאין לו זרוע, יקח שאר בשר אף בלא עצם. וכתבו הפוסקים שצריך שיהיה מעט בשר על הזרוע, שהוא זכר לבשר קרבן פסח. (משנה ברורה ס"ק כ"ז)).

ונהגו שהבשר יהיה צלי על הגחלים (ולא מבושל, זכר לקרבן פסח (משנה ברורה ס"ק כ"ח)).

והביצה תהיה מבושלת והוא הדין צלויה (שהיא זכר לחגיגה שהיא באה בין צלי בין מבושל (משנה ברורה ל'); ויש נוהגים לצלות הביצה, דחוששין לשיטת הפוסקים דסברי כבן תימא דס"ל דאין חגיגה נאכלת אלא צלי (שם ס"ק ל"ב, ושער הציון ס"ק ל"ו)). (שלחן ערוך ורמ"א או"ח תע"ג ד').

חרוסת: זכר לטיט

החרוסת, הוא זכר לטיט שהיו אבותינו משתעבדין בו, לכך צריך לעשותו עב זכר לטיט, [ואח"כ נותנין בו מעט חומץ של יין או יין אדום כדי לרכך אותו, ויהיה זכר לדם (רמ"א שם סעיף ה', ומשנה ברורה ס"ק מ"ח)]. ונותנין בה תבלין כגון קנמון וזנגביל הדומים לתבן, זכר לתבן שהיו מגבלין בו הטיט (ולא ידוך היטב את התבלין, כדי שיהיו ארוכים - דומה לתבן

פתיחה

טעמי מצוות הלילה: מצוה גדולה לדבר בענינים

למצוות הנהוגות בלילה הקדושה הזו של ליל פסח - דיני פסח מצה ומרור וארבע כוסות ושני טיבולים והסיבה, יש להם טעמים גדולים נגליים ונסתרים וסתרי סתרים, ומצוה גדולה היא לספר בהם (בטעמי מצוות ליל פסח), וכל המרבה לספר הרי זה משובח. וכל אדם מחויב לספר בהם ולהבין ולהשכיל עד מקום שיד שכלו מגעת, וכו', אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לשם ה'. (של"ה מסכת פסחים פרק תורה אור).

קדושת הלילה וחביבות מצוותיה

קדושת הלילה הזו וכל הדינים הנוהגים, הוא קדושה רבה במאד, כי אז בחר בנו ה' יתברך מכל העמים וקדשנו במצוותיו. על כן ראוי לאדם להיות נזהר שלא ידבר בלילה זה שיחה משיחת חולין, ויזהיר בני ביתו על זה, ולא יהיו נפרדים מדבקות ה' יתברך רגע כמימרא, רק יתעסקו הכל במצוות הלילה הזה ובסיפורי נסי מצרים ולפרסמם לבני ביתו.

ובר מן דין, יחשוב האדם, מצוות הלילה באים לו פעם אחת בשנה, ואח"כ כל השנה אלו מצוות עוברות ממנו, על כן בשעתם יכבדם ויאהבם וידבק בהם, לא יפרד מחשבתו מהם. וראיתי מבני עליה המחבבים מצוות, היו מנשקין המצות והמרור וכל המצוות בעת מצוותן. (של"ה פסחים פרק נר מצוה).

אוכלים בהסיבה

חירות: שיזכור החירות ויתעורר להודות ולשבח להקב"ה

אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב (פסחים צ"ט); כדרך בני חורין כדרך שבני המלכים עושים (ספר הפרדס [לרבינו אשר ב"ר חיים ז"ל] - סדר פסח), זכר לחירות (רש"י) - כדי שיזכור החירות, ויתן הודאה לה' יתברך (כל בו ס"ב).

אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, ר"ל שלא יאכל אלא בהסיבה דרך חירות כדי שירמז בה סימן לחירות וגאולה, ויתעורר לשבח מי שגמלנו טובה - בגאולה וחירות משיעבוד קשה ומגונה. (מאירי שם, וכ"כ בספר המכתם - פסחים שם).

להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים

בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים, שנאמר (דברים ו' כ"ג) "ואותנו הוציא משם וגו'". ועל דבר זה צוה הקב"ה בתורה (דברים ה' ט"ו) "וזכרת כי עבד היית", כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית. לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה, צריך לאכול ולשתות והוא מיסב - דרך חירות. (רמב"ם הל' חמץ ומצה ז' ו' ז').

זכר להסיבה במדבר: כשיצאו למדבר הקב"ה הרביצם במטות כדרך מלכים

"וַיְהִי בְשַׁלַּח פְּרַעֲהַ אֶת הָעָם וְגו', וַיִּסַּב אֱלֹקִים אֶת הָעָם וְגו'" (שמות י"ג י"ז-י"ח). מכאן אמרו רבותינו, אפילו עני שבישראל לא יאכל (בלילי פסחים יפה תואר) עד שיסב, שכך עשה להם הקב"ה, שנאמר "ויסב אלקים את העם". (שמות רבה כ' י"ח).

[איתא במדבר רבה (א' ב') שאמר הקב"ה לישראל: וכי כמדבר עשיתי עמהם בהוציא את ישראל מארץ מצרים למדבר?! בנהוג שבעולם, מלך בשר ודם שיצא

(מ"ב שם ס"ק נ"א). ונותנין בה תפוח, זכר ל"תחת התפוח עוררתך", ואגוזים, דכתיב (שיר השירים ו' י"א) "אל גינת אגוז ירדתי", ותאנה, דכתיב (שם ב' י"ג) "התאנה חנטה פגיה", [ושקדים על שם ששקד הקב"ה על הקץ לעשות (מ"ב שם ס"ק מ"ט)]. (טור או"ח סימן תע"ג, וע"ע ברמ"א סעיף ה').

קדש

מצוה לשתות ארבע כוסות, טעם א': כנגד ד' גאולות שנאמרו במצרים, שהם כנגד ד' גזירות שגזר פרעה - טעמים שתקנו זכרון לגאולה בכוסות יין

"לְכֹן אָמַר לְבַנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעַבְדֹתָם וְנִאֲלַמְתִּי אֶתְכֶם בְּזֵרוּעַ נְטוּיָה וּבְשִׁפְטִים גְּדֹלִים, וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְגו'" (שמות ו' ו'-ז).

"לכן אמור לבני ישראל", אין "לכן" אלא לשון שבועה; נשבע הקב"ה שיגאלם, שלא יירא משה שמא מדת הדין יעכב גאולתו.

ארבע גאולות יש כאן (שעל כל א' מהן יש להרבות שבח והודאה להשי"ת (כלבו - סימן נ"א)), "והוצאתי" (פי' שהוציאנו מתחת העול הכבד (כלבו שם)) "והצלת" (פי' ששחררנו ה' מכל עבודת פרעה (כלבו שם)) "וגאלתי" (פי' דלא רק הוציאנו מתחת יד מצרים, אלא גם דכאם והממם בשפטים גדולים (כלבו שם)) "ולקחת" (פי' שלקחנו לו לעם סגולה ונתן לנו תורתו הקדושה (כלבו שם, ע"ש עוד)) - כנגד ארבע גזירות שגזר עליהן פרעה (שהם עבודת פרוך, והשלכת זכרים ליאור, ושחיטת הילדים לרוחץ פרעה בדמם, ו"תבן לא ינתן" (מתנות כהונה)). וכנגדן תקנו חכמים ד' כוסות בליל הפסח, לקיים מה שנאמר (תהלים קט"ז י"ג) "כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא" (שהכתוב רמז שיש לברך לה' על הכוס על הנסים ועל הפורקן (יפה תואר)). (שמות רבה ו' ד', וכ"כ בב"ר פ"ח ה', ובירושלמי פסחים י' א').

[כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא, פי' כשעשה משתה ושמחה, ארים כוס היין ואודה לה' עליו בפני רבים, ואזכור ישועתו שהושיעני, ואותו הכוס יקרא "כוס ישועות", "ובשם ה' אקרא" כמו שהייתי עושה בעת הצרה. (רד"ק תהלים קט"ז י"ג).

והיפה תואר (על בראשית רבה פ"ח ה') כתב שתיקנו רמז למספר הגאולות בכוסות יין, ולא במיני תבשילין או שאר ענינים, משום חירות.

ובפרקי דרבי אליעזר (פרק מ"ח) איתא: כל אותו הלילה (ליל פסח במצרים) היו ישראל אוכלים ושותים יין ושמים ומהללים להקב"ה בקול גדול. וכתב הרד"ל (שם) אפשר נגד מה שהיו שותים יין אז תקנו חכמים ד' כוסות לדורות, עכ"ל].

טעם ב': כנגד ד' מלכיות ששעבדו בנו, לרמז לבטחון שנגאל גם מהם רבי לוי אמר, קבעו חכמים ד' כוסות של לילי פסח כנגד ד' מלכיות (פי' כנגד ד' מלכיות ששעבדו בנו: כשדים, ומדי, ויון, ואדום. והרמז לבטחון - שכמו שנגאלנו ממצרים כן נגאל מאלה; ולכן לא עשו רמז למלכות מצרים, שכבר נגאלנו ממנה כשתיקנו ד' כוסות. (יפה תואר)). (בראשית רבה פ"ח ה').

ורחץ

נוטלים ידים על הכרפס: הכרפס הוא דבר שטיבולו במשקה נוטל ידיו לצורך טבול ראשון (הוא הכרפס), [והטעם דכל דבר שטיבולו במשקה צריך נטילה (משנה ברורה ס"ק נ"א, עיי' או"ח סי' קנ"ח)]. ולא יברך על הנטילה. (שלחן ערוך או"ח תע"ג ו').

משום חובת הרגל ומשום שהוא טיבול של מצוה נוהגים בטהרה יותר ואע"ג דבשאר ימות השנה אין נזהרין בזה, אפשר משום חובת הרגל ושהוא טיבול של מצוה, נהגו עצמם כעשוי בטהרה יותר. (לבוש או"ח תע"ג ו').

אי נמי, הנהיגו לעשות כמו שהיו נוהגים בזמן שביהמ"ק היה קיים הכנת הסדר של פסח הנהיגו חז"ל לעשות דוגמא כמו שהיו נוהגים בארץ ישראל בזמן אכילת הפסח, וכמו שאומרים "כל דצריך ייתי ויפסח". ומזה הטעם נוטלים ידים לטיבולו במשקה, דבסדר הנהיגו כמו בזמן אכילת הפסח. (הנצי"ב ז"ל - אמרי שפר על הגש"פ - פתחיה).

מודעת זאת שהאוכל דבר שטיבולו במשקה לענין נטילה, שלש דעות במדה זו: יש אומרים שצריך נטילה בברכה, וי"א שצריך נטילה בלא ברכה, וי"א דלדידן אין צריך נטילה כלל, וכו', המגן אברהם (או"ח קנ"ח ס"ק ח') כתב שנהגו העולם שלא ליטול, ויש להם על מה שיסמוכו וכו'. וכן נוהגים אצלנו רוב העולם, חוץ ממיעוטא דמיעוטא דחסידי. אבל בלילי פסחים כל העולם נוטלים ידיהם לטיבול ראשון (כרפס) בלא ברכה, וכו'. נלע"ד שטעם נטילה זו הוא משום שכיון שהדורות הראשונים, בזמן שהיו נזהרים בטומאה וטהרה, היו צריכים ליטול ידיהם לדבר שטיבולו במשקה, וכמו שאמרו בפרק ערבי פסחים (פסחים קטו). שטיבול ראשון צריך נטילה משום דהוי דבר שטיבולו במשקה, מנהג אבותינו בידינו לעשות כל הסדר כמוהם, דתקנה הראשונה בסדר ליל פסח לא זזה ממקומה. (שבח פסח [לרבי ישמעאל הכהן ז"ל אב"ד ור"מ מודינא - נדפס בשנת תקנ"ג] - "ורחץ").

נוטלים ידים על אמירת ההגדה: סיפור ההגדה הוי כמו תפילה

אפשר לומר דסיפור ההגדה הוי כמו תפילה (שנוטלים ידים לפנייה, כדאיתא בברכות יד:--טו., ופסחים מו., ושו"ע או"ח צ"ב ד'), שאנו מספרים כבוד הא-ל-ושבחי יתעלה, לכן צריך כאן נטילה. (רמ"א ז"ל - דרכי משה או"ח סימן תע"ג).

כרפס

זכר לעבודת הפרך שניצלנו ממנה: זכר לששים רבוא שנשתעבדו בעבודת פרך ויצאו לחירות בלילה זו

כרפס זכר לששים רבוא שנשתעבדו בעבודת פרך, כי כשתהפוך "כרפ" תמצא בו "פרך", והס' סימן לששים רבוא. (אבודרהם סדר ההגדה).

"כרפס" למפרע: ס' פרך. ר"ל ששים רבוא עבדו בפרך במצרים (מהרי"ל מנהגים - סדר ההגדה אות י"ד) ויצאו לחירות בלילה זו (לבוש או"ח תע"ג ו').

זכר לימי השעבוד: זכר לימי השעבוד שטיבולו מאכלם היה ירקות, ועושים זכר כדי לעורר הודאה להשי"ת על שגאלנו והוציאנו לרויה

טעם אכילת כרפס והטבלה במי מלח, כדי שישאלו התינוקות כשיראו שנינו זה שלא כמנהג לאכול ירק בתחילת הסעודה אלא בתוך הסעודה.

והתשובה על זה, לפי שהיינו עבדים לפרעה לכל עבודה בשדה, והיה רוב מאכלם ירק השדה - קשואים דלועים ואבטיחים, ובעניותם לא היה להם בשר, ועיקר סעודתם היו ירקות כמו אלה ולחם עוני, ועכשיו שגאלנו והוציאנו לרויה יש לנו לעשות זכר [כדי] להודות ולהלל. **מכתב סופר** [להגר"ש סופר ז"ל אב"ד קראקא, בן החת"ס ז"ל] ח"א דף ק"ד ד"ה כרפס).

ענין הטיבול: כמו שבלקחת הפסח היו בני ישראל בקטנות גאולתם ושוב נעשה גאולה מפורסמת, כן מתחילים להראות קצת חירות בטיבול זה ואח"כ בא סיפור ההגדה ויתר המצוות

הטיבול בחומוץ, כי כן היו משועבדים תחת מעוול וחומוץ. אמנם, ענין הטיבול בעצמו הוא דרך חירות, כדרך שהשרים נוהגין. וענין זה, רומז לתינוק "נער ישראל ואוהבהו" (הושע י"א א'), רצוני לומר, להתחלת גאולתם - שהיו בקטנות גאולתם, כמו בעת לקיחתם הפסח, אבל כשנתגדלו בגאולה שהיתה הגאולה מפורסמת, על זה תבוא אח"כ סיפור ההגדה ויתר המצוות. (של"ה מסכת פסחים - מצה שמורה).

יחץ

טעמים שחולקים את המצה: כדי שיאמר "הא לחמא עניא" על מצה פרוסה מפני מה נהגו לפרוס המצה קודם ההגדה? כדי שיאמר "הא לחמא עניא" על מצה פרוסה, כדאמרינן בפסחים (קטו): מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה. (אבודרהם סדר ההגדה).

על ידי זה] שתי אכילות שאוכל לשם מצה (מצוה ואפיקומן) יהא בפרוסה. (באור הגר"א או"ח תע"ג ו').

בוצעים את המצה האמצעית: כדי שיפגע תחילה בשלימה בברכת המוציא חציה השני של המצה ישים בין ב' השלימות, כדי שיפגע בשלימה תחילה כשיבוא לברך ברכת המוציא, שממנה יש לו לבצוע. (טור או"ח סימן תע"ג).

טעמים שמטמינים את המצה: לעשות היכר לתינוקות - שמירת מצה לאפיקומן הוא כדי שיראו התינוקות וישאלו "מפני מה אנו מטמינין המצה ועדיין לא אכלנו?" [מתוך התשובה (שהוא כדי לאכול ממנה את האפיקומן מהמצה השמורה על שם "ושמרתם את המצות" וכו') נבוא לספר ביציאת מצרים (לבוש או"ח תע"ג ו').]

יש אומרים, כדי שלא יראו ויאכלו אותה תוך הסעודה בשוגג ולא יהיה לו עוד מצה משומרת באחרונה, ולפיכך מצניעין אותה. (כלבו סימן נ', הועתק בבית יוסף או"ח תע"ג).

חטיפת אפיקומן: כדי שלא ישנו התינוקות

נוהגים שהבנים הקטנים גונבים האפיקומן, והאב מבטיח לתת מתנות למי שיהיה חריף לגונבה. ויש למנהג זה יסוד בפרק ערבי פסחים (פסחים קט), והוא מה שאמרו שם "חוטפין מצה בלילי פסחים בשביל תינוקות שלא ישנו". (מכתב סופר [להגר"ש סופר ז"ל] ח"א דף ק"ד ד"ה יחץ).

[ועיין בנימוקי יוסף וברבינו יהונתן מלוניל על הרי"ף ובמהר"ם חלאווה - פסחים שם, שכתבו פירוש דומה לזה ב"חוטפין את המצות", ע"ש, וכן הוא ברמב"ם הל' חמץ ומצה ז' ג.].

זכר לנס ש"לא יחרץ כלב לשונו"

כל מעשינו בלילה הזה, כולם מכוונים להזכיר חסדי ה' ונסיו עמנו במצרים, כמו שאמרו חז"ל (פסחים קט). חרוסת זכר לטיט, וכדומה. ויפלא לכאורה, למה לא נעשה זכר כלל לנס גדול שהיה שם, שביל יציאת מצרים לא חרץ לאיש כלב לשונו, הרי התורה מעידה בפרשת בא (שמות י"א ז') "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו למאיש ועד בהמה למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל", הרי שהיה זה פלא גדול, [ועיין בילקוט שמעוני שם], ולמה יגרע לבלתי קבוע לו שם וזכר בין שאר מעשים מהלילה הזה? אולם כבר אמרו חז"ל במסכת פסחים (ק"ג). לא תדור במתא דלא נבח בה כלבא, ופי' רש"י משום שהוא נטירותא מאויבים ומגנבים. ועתה בין תבין כי גניבת האפיקומן הוא הזכר לנס ד"לא יחרץ כלב לשונו", דמכיון דלא נבחי כלבא באותו לילה פרצו גנבי (ועכ"פ לא היה להם שמירה ע"י הכלבים מן הגנבים (המלקט)). (מכתב סופר ח"א דף ק"ב בהערה).

מגיד

מתחיל בגנות ומסיים בשבח: ע"ז שפוחת בגנות יסיים בשבח והודאה להש"ת צריך להתחיל בגנות (בגנותו של ישראל, כדי להזכיר נפלאות הבורא שהפליא לעשות עמנו (פסקי ר"ד פסחים קט)). ולסיים בשבח (בשבח והודאות רבינו יהונתן מלוניל [על הרי"ף] פסחים קט)). כיצד? מתחיל ומספר שבתחילה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו כופרים וטועין אחר ההבל ורודפין אחר עבודה זרה, ומסיים בדת האמת - שקרבנו המקום לו והבדילנו מן התועים וקרבנו ליחודו; וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים, וכל הרעה שגמלנו, ומסיים בנסים ונפלאות שנעשו לנו ובחירותנו. (רמב"ם הל' חמץ ומצה ז' ד', ומקורו בפסחים קט).

מתחיל בגנות, ר"ל "עבדים היינו", כדי שיפרסם את העבדות - להגיע ממנו לכבוד שחרורו. ודרך צחות אמרו (פסחים קט). אמר ליה רב נחמן לעבדו דרו, "עבד שאדונו הוציאו לחירות ונתן לו כסף וזהב, מה עליו

לומר לאדונו?" אמר לו "צריך להודות לו ולשבחו!" מיד פתח רב נחמן ואמר "עבדים היינו וכו'". (מאירי פסחים קטז).

"מתחיל בגנות ומסיים בשבח", ענינו, שביום שמחת לבו של אדם יזכור תחילת שפלותו וגנותו, שלא תזוח דעתו עליו [כאילו מעולם לא היה בצער ובחסרון מעלותיו של עתה (המלקט)], ומהאי טעמא דורש נמי מ"ארמי אובד אבי", וע"כ בעי לאודווי ולשבוחי טפי. (מהרש"א פסחים קטז).

"והיא שעמדה לאבותינו ולנו": הבטחת הקב"ה לאברהם אבינו בברית בין הבתרים היא שעמדה לנו בכל גליונותנו

"והיא שעמדה לאבותינו ולנו", פי' הבטחת הגאולה שהבטיח הקב"ה לאברהם אבינו בין הבתרים כשהראה לו השעבוד וגלות, היא אותה ההבטחה שעמדה לאבותינו במצרים ובבבל ובמדי וביוון והיא העומדת לנו באדום, שאז הראה לו כל הגליות (בראשית רבה מ"ד י"ז). "שלא אחד בלבד עמד עלינו", כלומר לא המצריים בלבד עמדו להרע לנו, אלא "בכל דור ודור עומדים עלינו" להרע לנו ו"לכלותינו" בכח אותה הגזירה של גליות שנגזרו בין הגזרים, ו"הקב"ה מצילנו" תמיד "מידם" כאשר הבטחנו. "צא ולמד מה ביקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו", שגם הוא בא מכח אותה הגזירה. ולאחר שניצלו מלבן, פגע לו פגע אחר, שנאמר "וירד מצרימה". (שבלי הלקט סימן ר"ח).

"ויוציאנו ה' ממצרים": לא נזכר משה בכל ההגדה, שלא היה אלא שלוחו של הקב"ה וכל הגאולה היה רק מה' יתברך

בכל סיפור יציאת מצרים אין לנו זכרון לזכור את משה, כי אסור לנו לשתף שום דבר לכבודו ולעצמו - ואין השבח תלוי במשה, רק בה' לבדו, וכל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם (סוכה מה). ולכן כתיב (שמות י"ד לא) "ויאמינו בה' ובמשה עבדו", כלומר לא לגדולת משה נאמר זה, אדרבה להאמנת ישראל וענות משה - שהאמינו שה' עשה כל זאת ומשה אינו רק עבדו ככל הברואים שבעולם שמחויבים לעשות רצונו, ולכן "אז ישיר משה ובני ישראל" - כולם יחד, ששוין כולם בנס. (פירוש הגר"א על הגדה של פסח - ד"ה ויוציאנו).

זורקים מעט יין מן הכוס בהזכרת המכות: ט"ז פעמים, רמז ל"חרבו" של הקב"ה - רמז שיצילנו הקב"ה מכל המכות ויבואו על ראשיהם של אומות העולם הרשעים נוהגין לזרוק מעט מן הכוס באצבע (על שם "אצבע אלקים היא" (משנה ברורה שם ס"ק ע"ד)) כשמגיע ל"דם ואש ותמרות עשן", וכן כשמזכיר המכות, דצ"ך עד"ש באח"ב בכלל, ובפרט ("דם, צפרדע, כנים, וכו'), הכל ט"ז פעמים. (רמ"א או"ח תע"ג ז', בשם מהר"ל מנהגים - סדר ההגדה אות כ"ז).

ונראה שרומזים כאן שחרבו של הקב"ה נקרא יוה"ך, והוא מלאך הממונה על הנקמה, כידוע למקובלים. (דרכי משה או"ח תע"ג אות י"ח). (ובמשנה ברורה (שם ס"ק ע"ה) כתב: ט"ז פעמים כנגד אותיות י"ו משמו של הקב"ה שהכה את פרעה).

אמר מהר"ש [מנוישטט ז"ל] שהטעם [שמטיפין יין], כלומר: מכל אלה יצילנו ה'; והטעם, כי הד' כוסות להצלה לישראל ולתקלה לאומות העולם (עי' ירושלמי פסחים י' א'), ולכך זורק לחוץ באצבע, כלומר שנהיה ניצולין מן אלו המכות ויבואו על ראשם. (מנהגי מהר"ש מנוישטט סימן שצ"ח, הוזכר במהרי"ל מנהגים - סדר ההגדה אות כ"ז).

[ובביאור הגר"א ז"ל (או"ח תע"ג ז'): "ונוהגין לזרוק מעט וכו' כמ"ש בירושלמי פסחים (י' א') מנין לד' כוסות כו', ורבנן אמרי כנגד ארבעה כוסות של פורענות שהקב"ה עתיד להשקות את אומות העולם וכו', ע"ש. עכ"ד. (וי"ל שעושים הזכר לזה דוקא כשמזכירים את המכות, דאיתא במדרש (תנחומא פרשת בא סימן ד', ומדרש ויושע, וכ"כ בקיצור בשמות רבה ט' י"ג) שכל המכות שהביא הקב"ה על המצריים במצרים הוא עתיד להביא על אדום כשיצאו ישראל מן הגלות בימות המשיח, ע"ש. (כנלע"ד)].

ובכף החיים (או"ח שם ס"ק קס"ח) כתב שיכוין בעודו שופך שהקב"ה יצילנו מכל המכות האלה].

מוציא מצה

חביבותה: מצות עשה יחידה של אכילה שנשאת לנו בזמן הזה - מועלת מאד לרפואת הנפש

מצות עשה של אכילת מצה משומרת לבילי פסח, היא יחידה נשאת לנו מכל מצוות אכילה שבכל התורה; אין לנו פסח ולא קדשים לא תרומה ולא מעשר שני, רק מצוה אחת משנה לשנה! **(שׁו"ת התם סופר ח"ה השמטות סימן קצ"ו)**.

מצות אכילת מצה, היא נפלאה, וסודה רם ונשא הגבה למעלה, וקרו לה בזוהר הקדוש (ח"ב קפג): "מיכלא דאסותא" (מאכל שמרפא), שהיא מועלת מאד לרפואת הנפש, וקובע בלב האמונה והיראה והאהבה. **(פלא יועץ ערך "פסח")**.

כורך

זכר למקדש כהלל: ס"ל להלל דבזמן המקדש מצוה לכרוך פסח מצה ומרור

בזמן שבת המקדש קיים, הלל היה אוכל פסח ומצה ומרור בכריכה אחת (פסחים קטו), הואיל דכתיב (במדבר ט' י"א) "על מצות ומרורים יאכלוהו", ו"על" משמע דבבת אחת בעינן, רק בדיעבד אם היה אוכל כל אחד בפני עצמו יוצא, וכו'. אבל רבנן סברי להיפך, דהתורה הקפידה ב"יאכלוהו" לאכול לכתחילה דוקא כל אחד ואחד בפני עצמו, רק בדיעבד בא התורה לאשמועין בלשון "על" דיוצא בכריכה. ולא איפסקא הלכתא בהדיא, לא כהלל ולא כרבנן (פסחים שם). והנה, בזמן הזה [שאינו לנו קרבן פסח] מצה הוי מדאורייתא אבל מרור הוי דרבנן [וגם לדעת הלל אין לעשות כריכה אחת, דאיתי טעם מרור דרבנן ומבטל ליה למצה שהיא דאורייתא (עיי' פסחים שם), ולכן אוכלים מצה ואח"כ מרור, ואח"כ עושים זכר למקדש כהלל]. **(עטרת צבי או"ח תע"ה ס"ק ז', ע"ש עוד, ובבעל המאור פסחים דף כה.)**

הלל

כוס של אליהו: ד' כוסות כנגד ד' גאולות, וכוס של אליהו שיבשר על גאולה העתידה הואיל וארבעה כסי דהאי לילא ארבעה גאולות קרינן להו, וד' גאולות נינהו (ירושלמי פסחים י' א'), ראוי ונוכח להכין כוס זה בשם אליהו, כי הוא המבשר את הגאולה אחרונה. **(שׁו"ת שתי הלחם [להר"מ חאגיז ז"ל] סימן מ"ו)**.

אמירת "שפוך חמתך": תפילה שהקב"ה ישקה ד' כוסות של תרעלה לעכו"ם - לרמוז שאנו מאמינים בגאולה העתידה - ענין פתיחת הדלת

הטעם שנהגו לומר פסוק "שפוך חמתך אל הגוים וגו'", מפני שארבע כוסות אלו הם כנגד ארבע כוסות של פורענות שעתיד הקב"ה להשקות את העכו"ם (בראשית רבה פ"ח ה'), ואנו אומרים על כוס רביעי לפני הקב"ה: בזה הכוס אנו משלימין המצוה, מעתה עשה מה שהבטחתנו - לשפוך אותם ד' כוסות של פורענות על העכו"ם. **(אבודרהם סדר ההגדה)**.

מוזגין כוס אחד יותר מהמסובין וקורין אותו "כוס של אליהו הנביא", לרמז שאנו מאמינים שכשם שגאלנו ה' יתברך ממצרים הוא יגאלנו עוד וישלח לנו את אליהו לברשנו. **(משנה ברורה סימן ת"פ ס"ק י')**.

נוהגים לפתוח הפתח, כדי לזכור שהוא ליל שמורים (ואין מתייראין משום דבר (משנה ברורה שם ס"ק י')), ובזכות אמונה זו יבוא משיח וישפוך חמתו על המכחשים בה'. **(רמ"א או"ח ת"פ א')**.

פותחין הדלת "בשפוך חמתך", לרמוז כי לעתיד יהיה הגאולה בהתגלות, דשם כתיב (שמות י"ב כ"ב) "לא תצאו איש מפתח ביתו - עד בוקר" - היא גאולה העתידה, שאז יהיה לנו רשות לראות מפלת הרשעים בפרהסיא. **(שפת אמת פסח שנת תרנ"ב)**.

"מצה זו שאנו אוכלים" - "מרור זה וכו'": הגבתה המצה והמרור לחיוב מצוה

כשיגיע ל"מצה זו", צריך להגביה - להראותה למסובין, שתחבב המצוה עליהם. ויש להגביה מצה הפרוסה, שהיא כלחם עוני. וכן כשיגיע ל"מרור זה". (אבל כשיגיע ל"פסח שהיו אבותינו וכו'", לא יאחז בידו הבשר שהוא זכר לפסח, דהוי כמגביה קדשים בחוץ דנראה מזה שהקדישו לפסח (משנה ברורה שם ס"ק ע"ב)). **(שלחן ערוך רמ"א או"ח תע"ג ז')**.

"חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים": כיון שאילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים היו נכנסים לשער נ' והיינו משועבדים שם עד עולם "ובכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שלא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה, אלא אף אותנו גאל וכו'", זה מוסב על מה שאמרנו למעלה בתחילת ההגדה "שאלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים עדיין אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים". הרי אנו בכלל כל הנסים, שאלו לא יצאו הם, עדיין היינו עבדים לפרעה במצרים. **(שבלי הלקט סימן ר"ח, וכע"ז במחזור ויטרי סי' צ"ה, ובכלבו סי' נ"א, ועוד)**.

מפני גלולי מצרים שנטמאו בהם ישראל, כדכתיב (יחזקאל כ' ח') "איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים נטמאו", נכנסו במ"ט שערי טומאה מחמשים שבהם, ואילו לא היה ממהר הוא יתברך להוציאנו משם והיינו נכנסים בשער החמשים, לא היינו יכולים לצאת משם עדי עד, כי הטומאה היתה סובבת אותנו מכל צד והיינו נהפכים לעם אחר וכו', וזהו אומרו "הרי אנו ובנינו ובני בנינו" - דעך כאן רחמי האב על הבן (עי' בראשית רבה נ"ד ב') ועל כן לא הזכיר יותר, אבל ממילא משמע כל הדורות הבאים אחריהם, "משועבדים היינו לפרעה במצרים". **(מדרש בחיידוש [להמקובל מוה"ר אליעזר נחמן פואה ז"ל, תלמיד הרמ"ע מפאנו ז"ל - נדפס בוניציאה בשנת ת"א] - על ההגדה - פסקת "עבדים היינו", וכ"כ בש"ל"ה מסכת פסחים - מצה עשירה דרוש א', ע"ש)**.

עוד טעם, שבכל שנה הקב"ה מוציא נפשות ישראל מהקליפות כביציאת מצרים

"בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", מלבר הפשוט - שאלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו היו ח"ו ישראל נכנסים בשער החמשים של שערי טומאה ולא היה עוד תקומה, ונמצא שגאל אותנו ממש. עוד זאת יתירה, כבר כתבנו הקדמה יקרת הערך שכתב מז"ה בספר חסד לאברהם (מעין ג' נהר נ"ז) שבכל שנה שלשים יום לפני הפסח ה' ברחמי מוציא חלק א' משלשים מנפש ישראל שנטמעו בקליפות, עד שבלייל פסח כל נפשות ישראל יצאו מהקליפה, והם בני חורין. ולכן אפשר שחייב להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, כי באמת גם הוא יצא מהקליפה - וזהו יציאת מצרים. **(החיד"א ז"ל - מראית עין פסחים קטז, וכ"כ בספרו כסא דוד - דרוש ז')**.

"לפיכך אנתנו חייבים וכו'": מגביהם הכוס על אמירת הלל - דרך שמחה

נוהגין באשכנז, כשמגיעין עד "לפיכך" מגביה כל אחד כוסו ואוחזו בידו עד סיום ברכת "אשר גאלנו"; והכי איתא במדרש שוחר טוב, כשמגיע ל"לפיכך" אוחז כוסו בידו כדי לומר שירה על היין (ברכות לה). **(טור או"ח סי' תע"ג)**.

הגבהות הכוסות של "לפיכך אנתנו וכו'" אינו אלא לשמחה בעלמא. **(ראבי"ה פסחים סימן תקכ"ה)**.

[כתב בספר אבודרהם (סדר ההגדה): "לפיכך אנתנו חייבין להודות וכו'", כלומר כיון שהוא כאילו אנתנו יצאנו ממצרים (כמו שאומרים לעיל בסמוך "בכל דור ודור חייב אדם לראות וכו'"), חובה עלינו להלל ולשבח לה' יתברך כמו שעשו אבותינו. עכ"ל. ולפי"ז י"ל דלהכי הכא מגביהין את הכוס, דאיתא בפרקי דרבי אליעזר (פרק מ"ח): כל אותו הלילה (ליל פסח במצרים) היו ישראל אוכלים ושותים יין ושמים ומהללים להקב"ה בקול גדול, [עכ"ל], וכיון שבאנו לידי כך - לראות עצמנו כאילו יצאנו ממצרים, כנ"ל, לכן אנו עושים כמו שעשו הם, ונוטלים כוס יין ביד ושמים ומהללים להקב"ה באותו אופן ששמחו הם בימים ההם בזמן הזה. **(כנלענ"ד)**].